

Med naturens tecken: hitta utan karta och kompass

Pär Leijonhufvud*

© 11 maj 2015

Att kunna hitta utan karta och kompass är mycket användbart. Kompasser kan gå sönder, kartor kan blåsa bort, man kan oplanerat hamna ute i skog och mark. I en del äldre böcker tillskrevs olika ursprungsbefolkningar i det närmaste magiska förmågor att kunna hitta med hjälp av instinkt. Men i verkligheten har inga människor någon sådan instinkt, utan det rör sig om träning och erfarenhet (samt troligtvis ofta nog en stor bekantskap med terrängen i "hemområdet": en infödd Stockholmares förmåga att hitta i tunnelbanan vore lika magisk...). Så förutom att känna till området, vad kan man göra för att lättare kunna hitta utan karta och kompass?

Jag skall kanske även påpeka att karta och kompass, likväl GPS, är bra och användbara verktyg för att hitta ute i naturen. Men om olyckan är framme och man inte har de verktygen tillgängliga, då är det bra att kunna klara av grundläggande navigation utan dessa verktyg.

Det är både enkelt och svårt att navigera med hjälp av naturliga tecken. Enkelt för att några få knep och ett sätt att tänka gör en mycket stor skillnad, svårt för att det tar många år innan man bemästrar alla aspekter av denna konst. Den här guiden ger dig en kort introduktion till den metoder som är lättast att ta till sig och som kanske är mest användbara i en nödsituation i svenska marker. Om du vill lära dig mer föreslår jag att du köper eller lånar någon av böckerna i litteraturlistan (Gattys bok eller Gooleys "Natural Navigator" är nog de bästa att börja med), och tränar.

---

*par@hunter-gatherer.org, <http://www.hunter-gatherer.org/>

Detta verk är licensierat enligt Creative Commons Erkännande-Ickekommerciellt-Dela lika 2.5 Sverige Licens. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/se/>

Väderstreck från växter

Många växter kan visa dig vart norr är. Vi skall titta på de två enklaste och mest användbara i svensk skogs.

Växter visar norr och söder

Mossa och lavar är bra tecken i Norden, men bara om man kommer ihåg varför mossor och lavar växer där de gör. De flesta arterna är begränsade av vattenbrist. På den torra, solbelysta sydsidan av träd och stenar klarar det sig helt enkelt inte (det finns dock andra arter som föredrar solsidan!). Men om det finns skugga från något annat kan de klara sig lika bra där som på nordsidan. Titta, tänk och fundera (se bild 1 för ett exempel). Om det blåser mycket från ett visst håll påverkar det givetvis!

Tre bilder på samma tall, tagna – från höger till vänster – från norr, öster och söder.

Bild 1: Lavar på en tallstam: sett från norr, öst och söder. Lavarna trivs bäst på den skuggiga, fuktigare nordsidan. Om trädet hade lutat hade mönstret kunnat vara annorlunda, likaså om oftast blåser från ett visst håll!

Trädens grenar kan också ge dig viktiga ledtrådar. Allmänt sett längre och flackare grenar åt söder, kortare och brantare mot norr (se bild 2 på nästa sida). Titta inte på ett träd, titta på flera! Tänk på att skugga och vind också påverkar. Men utanför parker hittar du nästan aldrig ett symmetriskt träd, och sol och vind ger dig ofta svaret varför ett träd ser ut som det gör.

Om du håller ögonen öppna kommer du att ha bra koll på riktningarna bara baserat på träden och de lavar och mossor som växer på dem.

Bild 2: En tall där det är lätt att se norr och söder: flacka långa grenar mot söder, färre och kortare grenar mot norr.

Myror

Myror som bygger en myrstack i Skandinavien har ett behov av att få så mycket värme från solen som möjligt. Därför kommer de flesta myrstackar att ligga i söderläge, och även ha en planare sluttning mot söder (se bild 3 på följande sida).

Avståndsbedömning

Stegräkning

I Alexanders den Stores arme fanns det särskilda män – bematistae – vars uppgift det var att hålla reda på avstånd genom att räkna steg, och dessa hade bara några få procent fel över distanser på flera hundra km.

Bild 3: En myrstack med en tydlig söderslutning.

Genom att veta hur många steg du tar på 100 m – detta brukar vara ca 50-65 "dubbelsteg" (m.a.o. räkna bara den ena foten) i lätt terräng – kan man enkel hålla reda på hur långt man färdas. Om du vill ha maximal noggrannhet gäller det även att hålla reda på antalet steg i uppförs- och nedförsbacke, med och utan packning, liksom i olika typer av terräng, men för de flestas behov räcker det förvånansvärt långt att bara veta antalet längs en vanlig skogsstig.

Om du har svårt att hålla reda på hur **många** hundra meter du gått pröva att plocka upp något föremål – stenar, kottar, småpinnar – som du sedan flyttar från en hand till en annan. En del tillverkar ett enkelt "radband", helt enkelt pärlor på ett snöre, som de använder för att hålla räkningen över längre sträckor.

Det är lätt att färdas långt på fel väg utan att tänka, eller att ge upp letandet efter en stig eller annat vägmärke långt innan man nått fram. Genom att hålla reda på avstånd kan du veta mycket bättre var du är. Dock måste det erkännas att det är svårt att prata, leta spår eller ätliga växter eller så medan man hela tiden håller räkning på stegen. Navigatören i sällskapet har rätt att vara osocial!

Visuell avståndsbedömning

Om man ser något på avstånd är det ofta svårt att veta hur långt bort det faktiskt är. Men med några enkla knep kan man enkelt förbättra sin avståndsbedömning.

Hoppande tummen För de allra flesta människor är avståndet mellan höger och vänster öga ungefär en tiondel av avståndet mellan ögonen och en uppsträckt tumme. Detta leder till att om du siktar på ett avlägset föremål – säg en bil på en skogsväg – med ett öga, och sedan byter öga "hoppas" tummens position en tiondel av avståndet. Till exempel, om tummen hoppar två gånger längden av en

Volvo-kombi (ca 5 m) är avståndet 100 m, hoppar det fem gånger är avståndet istället 250 m.

Synskärpa För en människa med normal syn gäller grovt sett följande tabell. Du kan givetvis testa hur din egen syn matcher detta. Kanske ser du sämre eller bättre än genomsnittet?

Avstånd	Vad man ser
----------------	--------------------

---

100 m	Man ser en människa klart och tydligt
200 m	Man ser inte längre detaljerna i ansiktet
300 m	En människas form och färg syns, men inte mycket mer
500 m	Det är svårt att urskilja en människa
1000 m	Grova trädstammar syns, men knappt människor

Med hjälp av dessa knep brukar man kunna bedöma avstånd med hyfsad noggrannhet, vilket ibland är till stor nytta. Tänk dig att du från en höjd ser en bil vid en skogsväg, bedömer att den är 500 m bort med hjälp av den hoppande tummen, och sedan håller reda på avståndet du går genom att räkna steg. Då vet du när du borde nå fram, och kan därmed göra förflyttningen mycket tryggare.

Astronomi

Sol, måne och stjärnor är också användbara. Vet man vart solen är och vad klockan är så vet man ganska väl även de olika väderstrecken. Och på natten, kan man se månen kan man också räkna ut vart solen står, och därmed också räkna ut norr och söder. Har man mer tid kan man observera skuggor från solen och från det räkna ut en väderstrecken. Och att använda stjärnorna var en del i den kunskaper som möjliggjorde för Polynesierna att kolonisera hela Stilla Havet, eller för arabiska sjömän att segla ända till Kina på 900-talet.

Polstjärnan

Polstjärnan är en stjärna som ligger rakt över nordpolen. Om du kan hitta den vet du även automatiskt vart norr är. Polstjärnan är ganska lätt att hitta. Leta reda på Karlavagnen, och dra en tänkt linje "uppåt" från de bakersta stjärnorna ca 5 gånger avståndet (se bild 4 på nästa sida). Där ligger polstjärnan. På våra breddgrader ligger den ganska högt upp, vilket är både en fördel och nackdel: den är sällan skyddad av träd och kullar, men det blir svårare att klart se varit norr är när den ligger långt från horisonten

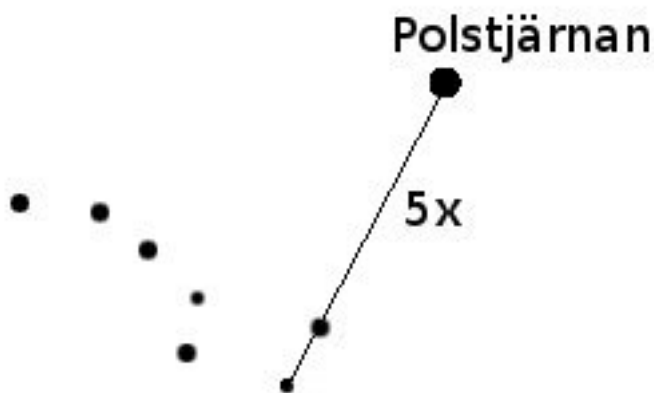

Bild 4: Du hittar lättast polstjärnan genom att dra en linje från de bakersta stjärnorna i karlavagnen uppåt (ca 5 gånger avståndet).

Solen

Solen går upp i öster, befinner sig rakt i söder kl 12 på dagen (på norra halvklotet), och går ned i väster.

Detta stämmer två gånger om året, på vår- och höstdagjämningen, och bara om man har klockan inställd på vintertid och befinner sig kring mitten av sin tidszon. Om du istället befinner dig t.ex. i Östersund vid midsommar kommer solen att gå upp ganska nära norr (NNO), befinna sig i söder kl 1300 (sommartid), och slutligen gå ned i NNW. Men kl 1900 är den i det närmaste i väster och kl 0700 står den bara något drygt tiotal grader norr om öst. Och du vet vad klockan är och kan se solen, då vet du också de ungefärliga väderstrecken.

Klockan Ett klassiskt knep är att placera timvisaren på en klocka mot solen, och hitta en linje mitt mellan kl 12 och timvisaren: där är söder. På grund av sommartid/vintertid och tidszoner, samt jordens lutning, kan detta slå fel en del, men oftast räcker den noggrannheten för att hitta hem.

Skuggan visar på en öst-västlig linje Om du har gott om tid kan du sätta ned en pinne i marken och markera var skuggans spets fallen. När du har två punkter, en från förmiddagen och en från eftermiddagen, som är lika långt från pinnen har du två punkter på en öst-västlig linje (se bild 5 på följande sida). Om du inte har tid att vänta i flera timmar så bildar linjen mellan vilka två skuggor alltid en *ungefärlig* öst-västlig linje.

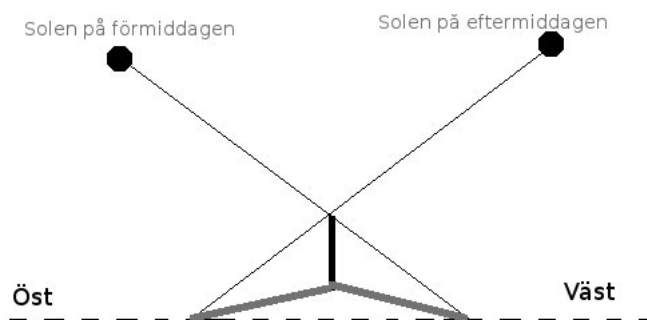

Bild 5: Linjen mellan två lika långa skuggor bildar en öst-västlig linje.

Månen

Månen kan också användas för att hitta väderstrecken, men inte lika enkelt som solen. För att kunna göra det måste du först veta hur månen står i förhållande till solen vid de olika månfaserna.

Månfas	Position relativt solen
Fullmåne	Motsatt riktning till solen
Nymåne	Samma riktning som solen
Halvmåne	Den ljusa sidan vetter mot solen

Genom att titta på månen och räkna ut var solen står (även mitt i natten!) kan du bedöma riktningar med hyfsad noggrannhet. Vet du månens ålder (antalet dagar sedan den senaste nymånen) kan du räkna ut dess position relativt solen mycket noggrant: en nymåne är i precis samma riktning som solen, och detta ändrar sig sedan med 12 grader per dygn.

Exempel: Fullmånen vid midnatt står i rakt motsatt riktning till solen, med andra ord rakt i söder.

Andra knep

Se vart du går är kanske det enklaste. Om man lär sig att hålla ett öga på landmärken, att lära sig känna igen dem då blir det mycket lättare att hitta tillbaka. Det kanske hetaste tipset för att hitta hem igen: titta bakåt. Då och då, särskilt när du passerar landmärken (stora stenar, stigmorsningar, osv) så titta bakåt. Då har du

sett hur det ser ut från det hållet du kommer på vägen hem. Du behöver inte jobba på att memorera hur det ser ut, bara att du sett det räcker för de flesta.

Litteraturtips

Harold Gatty. *Finding Your Way Without Map or Compass*. Dover Publications, Inc, 1958. ISBN 0-486-40613-X.

Tristan Gooley. *The Natural Navigator*. Virgin Books, 2010. ISBN 978-1-905264-94-0.

Tristan Gooley. *The Walker's Guide to Outdoor Clues & Signs*. Sceptre, London, 2014. ISBN 978-1-444-78008-6.

Calvin Rutstrum. *Wilderness Route Finder*. Univ Of Minnesota Press, Minneapolis, 1967. ISBN 9780816636617.